

УДК 37.091.12
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.2>

С. Б. Бєляєв

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

О. О. Ільїна

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається суть поняття «soft skills» як вміння спілкуватися і нестандартно, творчо мислити, працювати в команді і брати на себе відповідальність, ефективно організувати свій час і швидко адаптуватися в нових ситуаціях. Проведений аналіз теоретико-методологічних підходів вітчизняних і зарубіжних учених до проблематики soft skills. У статті розкрито зміст і перспективи формування soft skills у майбутніх учителів Нової української школи. Актуальність проблеми формування soft skills зумовлюється комплексними змінами, що відбуваються в системі освіти, в освітніх і особистісних орієнтирах, вимогах до професійної діяльності. З'ясовані основні складники soft skills: комунікативні навички, особистісний розвиток, управлінські навички. Визначені проблеми забезпечення формування м'яких навичок: відсутність належної уваги до формування soft skills під час складання навчальних програм; недостатнє залучення роботодавців до цього процесу; складнощі спостереження й оцінки «гнучких» навичок; розбіжності набору здобутих випускниками ЗВО під час навчання компетентностей з очікуваннями і попиту на ринку праці. Виділені принципи організації освітнього процесу, дотримання яких сприятиме результативному формуванню soft skills. Здійснено аналіз традиційних форм проведення занять, які не забезпечують достатнього рівня мотивації та активності здобувачів освіти. Встановлено, що такі функції виконують гейміфікація, e-learning, m-learning, соціальне навчання. Визначені етапи формування soft skills: розвиток когнітивних здібностей, розвиток діяльнісних здібностей, розвиток особистісних здібностей. Описано досвід формування soft skills у КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» шляхом поєднання роботи студентського самоврядування, волонтерських програм, соціальних проєктів, тренінгів. Зроблені висновки, що в системі професійної освіти формування м'яких навичок студентів потребує внесення змін в освітні програми, навчальні плани, а також у систему поглядів і ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу.

Ключові слова: soft skills, формування soft skills, м'які навички, Нова українська школа, компетентності, майбутні учителі початкової школи, здобувачі освіти.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в системі освіти на сучасному етапі, зумовлені встановленням нових освітніх орієнтирів і вимог до професійної діяльності. Ця трансформація ставить всі дисципліни, що вивчаються у ЗВО, на службу не тільки професійного, але й особистісного розвитку здобувача освіти.

У сучасному світі професіоналу практично в будь-якій сфері зайнятості, щоби бути затребуваним на ринку праці, швидко побудувати кар'єру і домогтися особистого успіху, необхідно володіти soft skills («м'якими/гнучкими навичками»): вмінням спілкуватися і нестандартно, творчо мислити, працювати в команді і брати на себе відповідальність, ефективно організувати свій час і швидко адаптуватися в нових ситуаціях.

Сьогодні професія вчителя початкової школи привертає увагу науковців і практиків у розрізі

впровадження Концепції Нової української школи. Фахівці цього профілю мають володіти великим набором професійних знань і умінь, а також системою soft skills. Зазначені характеристики вчителів початкової школи відбивають об'єктивні вимоги сучасного ринку праці, а отже, конкретизують зміст проблеми формування цих компетентностей у процесі навчання у ЗВО.

Перед суб'єктами освітнього процесу у ЗВО постає проблема не тільки якості професійної освіти, а й її фокусування, практикоорієнтованості тощо. Розвиток soft skills у людей, які займаються педагогічною діяльністю, заслуговує на особливу увагу, оскільки саме вони покликані формувати гнучкі навички у підростаючого покоління. Важливість цього питання відображається в Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті почат-

кової освіти, професійному стандарті «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», що прямо вказують на необхідність забезпечення формування soft skills у здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні розробки у дослідженні soft skills представлені в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Ця дослідницька проблематика є, безумовно, міждисциплінарною, оскільки поняття «soft skills» охоплює ті компетентності й особистісні якості фахівця, які потрібні в будь-якій професійній галузі.

У вітчизняній літературі наведені різноманітні трактування поняття «soft skills». Дослідники О. Абашкіна, Н. Бібік, І. Ісаєв, І. Зимня, Н. Кузьміна, К. Коваль, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, С. Ракова, О. Савченко, В. Сластьонін, І. Тимофєєва визначають його як уніфіковані навички та особистісні якості, які підвищують ефективність роботи і взаємодії з іншими людьми. У своїх наукових розробках І. Зимня визначає soft skills як психологічне явище, що виявляється в більшості життєвих ситуацій, пов'язане з тим, яким чином люди взаємодіють між собою [1, с. 34–42]. Дослідниця О. Овчарук в своїх роботах визначає soft skills як соціально-трудова сукупність знань, умінь, навичок і мотиваційних характеристик працівника у сфері взаємодії між людьми [4, с. 66–72]. Водночас констатуємо недостатню розробленість проблеми пошуку шляхів та засобів soft skills в умовах ЗВО.

Мета статті – розкрити зміст і потенціал формування soft skills у майбутніх учителів Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури показав, що, розкриваючи суть поняття «soft skills», вчені визначають його як:

– уніфіковані навички та особистісні якості, що підвищують результативність роботи і взаємодії з людьми;

– комунікативні та управлінські таланти;

– соціально-психологічні навички;

– комунікативні та лідерські навички;

– навички та особистий досвід, що придбані через додаткову освіту, для розвитку в професійній діяльності;

– соціально-трудова характеристику, що являє собою готовність до ефективної праці в заданій ситуації на робочому місці в трудовому колективі [6].

Саме ці м'які навички забезпечують високу продуктивність праці в будь-якій галузі. У розвинених країнах тривалий час вивчаються стратегії формування soft skills у різних категорій населення. Євроінтеграційні процеси, що тривають в Україні, також ініціюють наукові пошуки щодо вирішення означеної проблеми. Актуальність проблеми формування soft skills підсилюється комп-

лексними змінами, що відбуваються в системі освіти, в освітніх і особистісних орієнтирах, вимогах до професійної діяльності.

Значущість soft skills підкреслюють аналітики World Economic Forum, називаючи ключові компетентності майбутнього, такі як: вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення, креативність, управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження і прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори і когнітивна гнучкість. Усі зазначені компетентності належать до soft skills [8].

В Оксфордському словнику soft skills визначаються як особисті якості людини, що дозволяють їй гармонійно і продуктивно взаємодіяти з іншими людьми [7].

Джерелом виникнення поняття «soft skills» став не розвиток наукового знання, а значною мірою практика навчання конкретних груп людей, а також рефлексія досвіду опанування професіями, що вимагають відповідних (не тільки предметних) компетентностей. Показово в цьому сенсі, що використання цього терміна спочатку зафіксовано не стільки в середовищі вчених-фахівців в галузі освіти, скільки серед політиків, менеджерів, представників бізнесу та виробництва, адміністративних працівників та інших фахівців, які включені в різні види людської практики.

Теоретико-методологічний аналіз дає змогу зробити висновок про існуючу потребу формування навичок soft skills у студентів педагогічних ЗВО як необхідної складової частини їхньої професійної компетентності. У Концепції «Нової української школи» враховується запровадження компетентнісного підходу до навчання у школах, що передбачає формування ключових компетентностей: громадянських та соціальних компетентностей, які пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [3]. В основі цих компетентностей є розвиток soft skills.

В умовах розвитку сучасних тенденцій загальної освіти й активного пошуку інноваційних моделей школи, орієнтованих на учня, формується новий образ педагога-консультанта, вихователя, керівника проєктів, комунікатора, дослідника, інноватора.

Основними компонентами soft skills є три групи компетентностей: комунікативні навички, особистісний розвиток, управлінські навички. До особистих якостей відносяться ті компетентності особистості, які важливі абсолютно всім роботодавцям: акуратність, пунктуальність, старанність, працьовитість [2].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники виділяють такі м'які навички, як вмотивованість, впевненість у собі, лідерство, емоційний інтелект, критичне мислення, комунікативні, організаторські здібності.

сті, а також адаптивність, креативність, міжкультурна чутливість тощо [6].

Вчені Мюнхенського інституту Макса Планка в основних компонентах soft skills визначають особистісну динаміку, сферу міжособистісних відносин, прагнення до успіху, витривалість. У зв'язку з цим створюються додаткові навчальні програми розвитку особистісних якостей за всіма складовими частинами soft skills [7].

Соціальний, а не когнітивний інтелект, соціальні навички і вміння (soft skills), а не тільки предметні знання, оцінюються фахівцями (соціологами, антропологами, психологами, маркетологами) як вирішальний фактор особистісної успішності, вдалого працевлаштування та кар'єрного росту, що знайшло відображення і в освітніх програмах та стандартах.

Нездатність молодого фахівця оперативно реагувати на потреби ринку праці не є показником неякісної професійної підготовки ЗВО. Ядром проблеми є невміння молодого фахівця застосувати отримані професійні компетентності на практиці. Дослідження останнього десятиліття показують, що для молодого фахівця становлять цінність не тільки професійні компетентності, а й додаткові знання і навички, освоєння яких, як правило, не входить у навчальні програми ЗВО. З цього можна зробити висновок про другорядність їх значення у формуванні освітніх програм тих чи інших напрямів підготовки.

Наявні в різних країнах проблеми щодо формування м'яких навичок показують відсутність належної уваги до формування soft skills під час складання навчальних програм; недостатнє залучення роботодавців до цього процесу; складнощі спостереження й оцінки «гнучких» навичок; розбіжності набору здобутих випускниками ЗВО під час навчання компетентностей з очікуваннями і попитом на ринку праці тощо.

У процесі дослідження виявлено, що під час підготовки майбутніх учителів початкової школи розвинути «м'які навички» можуть спеціалізовані дисципліни, але для успішного формування вміння використовувати ці навички в робочих ситуаціях здобувачі освіти протягом усього періоду навчання повинні їх практикувати, беручи участь у різних конкурсах, проектах, виконуючи командну роботу тощо. У сучасних умовах soft skills не тільки доповнюють hard skills, а й створюють нові можливості, які сприятимуть розвитку і формуванню професіоналізму [2].

Виділяють принципи організації освітнього процесу, дотримання яких сприятиме результативному формуванню soft skills:

1. Формування soft skills і універсальних компетентностей повинно бути метою і найважливішим результатом освіти відповідно до вимог стандартів та освітніх програм.

2. Результативність процесу формування soft skills і універсальних компетентностей вимагає його включення в усі освітні компоненти навчального плану.

3. Формування універсальних компетентностей має забезпечуватися включенням вибіркового компонентів у цілі, зміст і результати освіти усіх освітніх програм підготовки [6].

Реалізація вказаних принципів потребує включення в навчальний план програм освітніх компонентів, що пов'язані з формуванням м'яких навичок.

Спрямування діяльності викладача на розвиток soft skills потребує змін у виборі форм і технологій взаємодії між викладачем та студентом. Традиційні форми проведення занять не забезпечують достатнього рівня мотивації та активності здобувачів освіти. Їх захоплюють гейміфікація, e-learning, m-learning, соціальне навчання. Тобто у процесі проектування форм взаємодії зі студентами, що має метою розвиток soft skills, важливо враховувати сучасну тенденцію переходу від передачі знань до їх створення. Доступність і висока швидкість обміну знаннями часто дозволяє бути більш успішним не тому, хто більше знає, а тому, хто швидше і краще шукає, ідентифікуючи, аналізуючи і створюючи інформацію. Потрібен перехід від звичної схеми «викладач – студенти» до взаємодії, роботи в команді, від вузької спеціалізації до функціонального, діяльнісного навчання. На практиці це може бути реалізовано шляхом поєднання роботи в аудиторії, e-learning, проектів, закріплення професійних і soft skills компетентностей [2].

Етапами формування soft skills є:

– розвиток когнітивних здібностей: вміння панорамно і критично мислити, формування проектного мислення (здатність до передбачення, цілепокладання); вміння приймати рішення в ситуаціях нестачі часу (швидкість реакції, швидкість обробки даних); розвиток умінь творчо вирішувати відкриті завдання;

– розвиток діяльнісних здібностей: лідерські якості, вміння управляти собою і аудиторією (організаторські здібності, міміка, пантоміма, мова); здатність до візуалізації інформації; вміння взаємодіяти з іншими людьми;

– розвиток особистісних здібностей: вміння публічно виступати (здатність зрозуміло викладати свої думки, захопити аудиторію, презентація себе); вміння працювати в команді; комунікативні здібності; вміння мотивувати, захоплювати; вміння «бачити» іншу людину; оволодіння практичними навичками тайм-менеджменту (самоорганізація) [7].

У КЗ «Харківській гуманітарно-педагогічна академія» формування soft skills успішно забезпечується поєднанням роботи студентського самоврядування, волонтерських програм, соціальних проектів, тренінгів.

Студентське самоврядування в академії є особливою формою самостійної громадської діяльності здобувачів освіти, спрямованою на вирішення важливих питань студентського життя, розвиток її соціальної активності, підтримку соціальних ініціатив, створення умов, що сприяють самореалізації студентів. Волонтерська робота дозволяє відкрити і розвинути в собі нові здібності: навички спілкування, вирішення конфліктів, проведення групових занять. Залучення студентів до проєктів соціальної спрямованості (екологічні, громадянсько-патріотичні, краєзнавчі, культурні, проєкти, націлені на здоров'язбереження, допомога дитячим будинкам тощо) формують такі якості особистості, як любов до Батьківщини, працьовитість, почуття обов'язку, цілеспрямованість, прагнення до самовдосконалення.

Тренінгова робота є інтерактивним методом навчання, що спрямована на формування компетентностей soft skills, здатна створювати передумови для саморозвитку та взаємонавчання студентів, дозволяє учасникам разом з отриманням інформації задавати питання і закріплювати отримані знання на практиці.

Констатуємо наявність значного потенціалу у формуванні soft skills під час педагогічної практики, проходження якої починається вже з другого курсу. Означені тенденції переходу до нової освітньої моделі професійної підготовки ще вимагають наукового аналізу та подальших практичних напрацювань з метою приведення їх змісту до очікувань з боку держави та суспільства.

Висновки і пропозиції. Важливе значення у професійному становленні вчителя Нової української школи мають soft skills, або м'які навички. У системі професійної освіти формування м'яких навичок здобувачів освіти потребує внесення змін

в освітні програми, методи організації педагогічної взаємодії, а також систему поглядів і ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього процесу. Для формування м'яких навичок необхідно більше уваги приділяти можливостям роботи студентського самоврядування, залучення здобувачів освіти до волонтерських програм, соціальних проєктів, тренінгів.

Список використаної літератури:

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
2. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. URL: ir.lib.vntu.edu.ua.
3. Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola>.
4. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2004. С. 66–72.
5. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 12.10.2021).
6. Soft skills: універсальні навички європейського рівня. URL: <https://studway.com.ua/soft-skills> (дата звернення: 12.10.2021).
7. The importance of Soft Skills for students. URL: <https://www.edsys.in/importance-of-soft-skills-for-students>
8. World Health Organization (WHO). Skills for Health. Skills-Based Health Education Including Life Skills: An Important Component of a Child-Friendly/Health-Promoting School. Information Series on School Health. Geneva, 2017. URL: www.who.int/school_youth_health/media/en/sch_skills4health_03.pdf

Belyaev S., Ilna O. Formation of soft skills in future teachers of the New Ukrainian school

The article considers the essence of the concept of "soft skills", as the ability to communicate and non-standard, think creatively, work in a team and take responsibility, effectively organize their time and quickly adapt to new situations. The analysis of theoretical and methodological approaches of domestic and foreign scientists to the problem of soft skills is carried out. The purpose of the article was to reveal the content and potential of soft skills formation in future teachers of the New Ukrainian School. The urgency of the problem of soft skills formation is the complex changes taking place in the education system, in educational and personal guidelines, requirements for professional activity. The main components of soft skills are clarified: communication skills, personal development, management skills. Problems identified before the formation of soft skills: lack of proper attention to the formation of soft skills in the preparation of curricula; insufficient involvement of employers in this process; the difficulty of observing and assessing "flexible" skills; differences in the set of educational institutions acquired by graduates during the training of competencies with expectations and demand in the labor market. The principles of the organization of educational process which observance will promote effective formation of Soft skills are allocated. The study found that traditional forms of training do not provide a sufficient level of motivation and activity of students. They are interested in gamification, e-learning, m-learning, social learning. The stages of soft skills formation are defined: development of cognitive abilities, development of activity abilities, development of personal abilities. It is noted that in KZ "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" the formation of soft skills is successfully provided by a combination of student government, volunteer programs, social projects, trainings. It is concluded that in the system of vocational education the formation of soft skills of students requires changes in educational programs, curricula, as well as the system of views and values of the subjects of the educational process.

Key words: soft skills, soft skills formation, soft skills, New Ukrainian school, competencies, future primary school teachers, students.